

לקראת 'בת מצוה'

בת ישראל יקרה! הנה את עומדת להצטרף לשרשרת הדורות, להיות עוד חוליה במחרוזת המפוארת של נשים ובנות ישראל הצדקניות שבכל הדורות, הנשאות עליהן עול מצוות באהבה ובשמחה, במסירות ובאמונה.

יום ה'בת מצוה' אינו יום ככל הימים, הוא לא יום נוסף בלוח השנה, וגם אינו סתם 'יום הולדת' רגיל של גיל שנים עשרה. זהו יום משמעותי בחיים, יום בו מקבלים 'עול מצוות', יום בו חל מהפך אמיתי בחיי האשה היהודיה.

במשך השנים שעד יום ה'בת מצוה', ואפילו ביום האחרון הקודם ליום ה'בת מצוה', הילדה עדיין נחשבת 'קטנה', ואינה חייבת מן התורה במצוות. ההורים הם אלו שהיו צריכים לחנך אותה, כדין 'חינוך למצוות'. ומצות חינוך היא מצוה מדרבנן, כדי להבין את הקטנים לקיים את מצוות ה' כהלכה בכוא הזמן. אך ביום ה'בת מצוה' חל מהפך, והבת נעשית ביום אחד מקטנה לגדולה, והיא מתחייבת בעצמה בכל המצוות שהאשה חייבת בהם, וחייבת להישמר ולהיזהר מכל האיסורים ומכל 'מצוות לא תעשה' הכתובות בתורה.

עד עכשיו הבת היתה 'אינה מצווה ועושה', כלומר - היא לא היתה חייבת מן התורה לקיים את כל המצוות. ומהיום ואילך היא 'מצווה ועושה', היא מקבלת על עצמה את החיוב לעשות ולקיים את כל מצוות התורה.

אבינו שבשמים, שברא אותך, העניק לך מטובו, והשפיע עליך כל כך הרבה במשך שנים עשרה שנים, קורא לך ביום הזה ואומר לך: בתי היקרה, מהיום - את שייכת לפלוגת הנבחרת שלי!

מיום זה והלאה, הינך אחראית ביתר שאת על כל מעשה והתנהגות, מהיום והלאה את נכנסת לכלל בנות ישראל, הממשיכות את שרשרת הדורות של אמותינו הקדושות והטהורות, אשר הצטיינו במידותיהן, בצניעותן ובמעשיהן הטובים.

יום ה'בת מצוה' דומה לחג השבועות, שהוא יום שמחה על קבלת התורה. וכך הוא גם יום הבת מצוה, שבו הבת מקבלת על עצמה את עול המצוות. המצוה הראשונה שהיא מקיימת ביום זה, מיד בכניסת שנת ה'ג, היא בכך שהיא שמחה בקבלת עול המצוות בשמחה ובלב שלם. [כך כתב החתם סופר (על התורה, פר' ויחי ד"ה וירא יוסף), שהמצוה הראשונה שמקיים בר המצוה, הוא במה ששמח על שזוכה לקבל עול מצוות, והשמחה היא מצוה מדאורייתא 'לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל'].

ביום ה'בת מצוה', שבו הבת נכנסת לעול תורה ומצוות, היא מכריזה 'נעשה ונשמע', כמו שהכריזו כלל ישראל בזמן קבלת התורה, אנחנו מוכנים ורוצים לקיים את כל מצוות התורה בלב שלם.

הודות ל'חינוך' שקיבלנו בילדותנו, רוב המצוות והאיסורים שבתורה אינם חדשים לנו. אמנם הרבה דינים ומצוות, לא התפרשו לנו כל הצורך, כיון שה'חינוך' שניתן לנו בדברים אלו, היה חינוך של קטנים. מצוות רבות עשינו משום שראינו כיצד הורינו נוהגים, אך ללא ידיעת ההלכה על כוריה. אבל כעת, לקראת ה'בת מצוה', עלינו לדעת הכל, את כל מצוות 'עשה' ואת כל מצוות 'לא תעשה'. יש לבחון כל פעולה וכל מעשה במבט שונה לגמרי, מבט בוגר: האם הדבר מותר או אסור, והאם הוא נעשה לרצון ה'.

כדי שתוכל הבת לדעת ולהבין מה הם המצוות והאיסורים המוטלים על כל בת ישראל, נכתב הספר הנוכחי שבידיכם. ומטרתו - להביא את עיקרי הדינים שצריכה כל בת מישראל לדעת לפני שנכנסת לעול תורה ומצוות. כדי שהיא תוכל באמת להכריז 'נעשה ונשמע', ותדע כיצד להתכונן לקראת הכניסה למצוות.

לפניך ספר הוראות וכללים, כיצד יש לנהוג בארמון המפואר שאת זוכה לגדול בו. כל כלל וכל חוק, הם הזדמנות פז נפלאה ומיוחדת, להתחבר אל מלך העולם, האבא הרחום והאוהב. ובעת שתקיימי אותם בשלמות ובשמחה, תזכי לשפע עצום של טובה וברכה, כעת, ועוד הרבה יותר מכך - לעתיד לבא.

המילה 'מצוה' - היא מלשון צוותא, חיבור. כל מצוה ומצוה שנעשה, מחברת אותנו אל בורא העולם, קושרת קשרים עמוקים בינינו לבין מלך מלכי המלכים. מיליוני ילדות יש בעולם, שקמות בבוקר ומצחצחות שיניים, מתלבשות ואוכלות, לומדות ומשחקות. ומכל מה שתעשינה - לא נשאר דבר. הכל הבל ורעות רוח.

ואת, בת ישראל כשרה וצדיקה - זוכה לאסוף זכויות עצומות בכל פעולה יומיומית פשוטה ורגילה. בכל מעשה שלנו טמון כח עצום, להפוך אותו מסתם אכילה או סתם הליכה - לאוצר עצום של נצח רוחני.

הספר שאת מחזיקה בידיך, הוא ספר שידריך אותך, כיצד להיות על פי ההלכה, איך לקיים את המצוות, וכיצד להיזהר שלא לעבור על מצוות התורה חלילה, מחוסר ידיעה. הספר הזה הוא ספר הלכה, בו תוכלי ללמוד כיצד נוהגת בת ישראל בכל דרכיה, וכיצד היא ממלאת את רצון אבינו שבשמים בשלימות ובשמחה.

מחשבה רבה הושקעה בעריכת הספר הנוכחי, כדי להביא ולהקיף את כל ההלכות הנחוצות בחיי היום יום. אך במקביל הושקע עמל רב, לכל יהפוך הספר לעיוני ומכביד על הקוראים בו. ואנו תקווה כי אכן הספר ימלא את תפקידו, להחדיר את ידיעת ההלכה, שנזכה ללמוד ולדעת, לשמור לעשות ולקיים את כל מצוות התורה, בשמחה וביושב הדעת.

חשוב להדגיש שהושקע מאמץ רב, לסדר את הספר כפי ההלכה הפשוטה ובפי המנהגים המקובלים. אך ישנן הרבה הלכות התלויות בחילוק המנהגים שבין בני אשכנז ובני ספרד, וגם יש עוד שיטות ומנהגים נוספים בקהילות וחוגים שונים. אך לא הבאנו את כל הדעות והשיטות, וזאת כדי שהלימוד בספר לא יהיה מסובך וכבד, והספר יהיה ברור ונעים לקריאה. אך כמובן שאשה ובת אשר יודעות, שבביתן ובקהילתן נוהגים באופן אחר, עליהן לחשוש למנהגי משפחתן ולשמור על מנהגי אבות. ועל דברים כאלו אמרו חכמים 'נהרא נהרא ופשטיה'.

יש להדגיש עוד, שהספר הזה לא נכתב כדי לפסוק הלכה, אלא כדי להנגיש את ההלכה בצורה ברורה ונעימה, ולהאיר את העיניים, כדי שיוכלו ללמוד ולהכיר את פרטי ההלכות. אך לא פחות חשוב - כדי שהאשה והבת יוכלו לדעת, מתי יש לשאול רב, ומה צריך לשאול. בת ישראל כשרה, בוודאי רוצה לקיים את רצון ה' בשלמות. ושאלה הלכתית לרב, היא חלק בלתי נפרד מקיום ההלכות בשלמות. ולכן בכל פעם שמתעורר ספק כיצד לנהוג, חובה ומצוה לשאול מורה הוראה.

בעומדנו בשער הספר הננו להודות לכל הרבנים המופלגים שליט"א, אשר בעצת גדולי וצדיקי הדור שליט"א, נטלו על עצמם את המלאכה והאחריות, כדי להוציא לאור את הספר החשוב אשר לפניכם.

הספר נכתב ונערך על ידי הרב הגאון רבי שמואל יוסף שטיצברג שליט"א, מרבני העיר בית שמש, ומחבר הספר 'שערי הברכה' ועוד ספרים חשובים ונכבדים, אשר ערך את הספר ביד אמן, ואתו עמו הרב הגאון רבי מנחם משה הכהן נוסכיים שליט"א דומ"ץ "היכל הוראה" בעיה"ק ירושלים ובבית שמש, אשר גיוו את עריכת הספר ברוב כשרון ודעת, כדי שהספר יצא לאור כשהוא נאה ומפואר בראוי ובהלכה.

הספר הוגה בדקדוק רב, על ידי תלמידים חכמים ומורי הוראה מופלגים, ובראשם הרב הגאון רבי שמואל יעקב שרייבר שליט"א, מחשובי הרבנים בבית שמש, והרב הגאון רבי יצחק מאיר רושצקי שליט"א, מחשובי הרבנים בתל אביב ובבני ברק ור"מ בשיבת 'אמרי אמת', אשר עברו על כל קוץ ועל כל תג, וניפו את הספר בנפה אחר נפה, כדי שפסקי הספר יהיו מבוררים כדין ובהלכה.

שלמי תודה וברכה להנהלת 'סמינר גור - ירושלים', אשר נרתמו בכל לב ונפש אל המלאכה העצומה והכבירה, וליוו את הספר מתחילתו ועד סופו, ולא חסכו שום מאמץ וטרח, כדי שהספר יצא בכליל השלימות. ואף העמידו לרשות העורכים את מיטב אנשי החינוך וההוראה, שהשקיעו את מיטב כוחם, כדי לערוך ולסגן את הספר בצורה הטובה ביותר. כמו כן, השקיעו הון עתק, כדי לערוך ולעצב את הספר בצורה מושקעת ויפה. ישרם ה' שכרם ותהי משכורתם שלימה מן השמים, ויזכו לראות ברכה בעמלם, להעמיד דורות של בתים יראים ושלמים בכרם בית ישראל.

אשריך, בת ישראל יקרה! מברכים אנו אותך, שתזכי תמיד לעבוד את ה' בשמחה, לקיים את רצונו בראוי, להיזהר במצוותיו וללכת בכל דרכיו.

יתן ה' ברכה בכל מעשי ידיך, ותזכי לגדול בת ישראל כשרה וצדיקה, שמחה ומחוכרת לכל הטוב, ותזכי לבנות בעצמך בית נאמן בישראל, ולגדל ילדים צדיקים שילכו גם הם בדרך התורה.

החותמים בברכה

מערכת מכון 'לקראת בת מצוה'

פרק א'

דיני השקמת הבוקר

דיני ההשקמה

א. מיד בעת שמתעוררים בבקר, יש לומר 'מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ'. ואפשר לומר זאת גם לפני שנוטלים את הידים א.

ב. האדם צריך לזכור, שבכל מקום ובכל מצב שבו הוא נמצא, הריהו עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, והתנהגות האדם פשהוא נמצא לבדו בבית, אינה כמו התנהגותו בעת שהוא עומד לפני מלך גדול. כי כאשר אדם עומד לפני מלך גדול, הוא מלא ביראה ומתנהג בכבוד גדול כלפיו, והקב"ה נמצא בכל מקום ומלא כל הארץ כבודו, ולכן בכל מקום יש להתנהג בכבוד וביראה גדולה. והדבר אמור גם לגבי הזמן בו מתלבשים, שיש להזהר שלא לגלות את הגוף שלא לצורך, מלבד במקומות שצריך לגלות בהם את הגוף, כגון בעת רחיצה וכדומה. ואל יאמר האדם, הנני בחדרי חדרים ומי רואה אותי, כי הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו. לפיכך ראוי להחליף את הבגדים בחדר האמבטיה או בבית הפסא [שירותים].

הערות והארות

- א. ויש להפסיק מעט בין תיבת 'בחמלה' ובין אמירת 'רבה אמונתך', וביאורו הוא, שהקב"ה מקיים את אמונתו להחזיר בבוקר את הנשמות המופקדות אצלו, משנ"ב (סי' א' סק"ח).
- ב. רמ"א (סי' א' ס"א).
- ג. שו"ע (סי' ב' ס"א, ובסי' רל"ט ס"ב) ומשנ"ב (סי' ב' סק"א).
- ד. אך בכל זאת יש להיזהר לפשוט וללבוש סמוך לרחיצה ככל האפשר, בכדי שלא ללכת בגילוי הגוף שלא לצורך, משנ"ב (שם).
- ה. שו"ע (סי' ב' ס"ב).
- ו. כמבואר במשנ"ב (סק"ב). * ובכל אופן אין לעמוד ערום ליד ספרי קודש או מזוזה או תפילין, כמבואר במשנ"ב

דיני לבישת הבגדים

- ג. אין ללבוש שני בגדים בבת אחת, משום שזה קשה לשכחה.^ז
- ד. התורה החשיבה את היד הימנית יותר מן השמאלית, ולכן בעת שלובשים את הבגדים, יש ללבוש קדם את הצד הימני ורק אחר כך את הצד השמאלית.
- ה. וכן בעת הרחצה, יש לרחץ קדם את הצד הימני של הגוף. ובעת שרוחצים את כל הגוף, יש להקדים לרחץ את הראש שהוא מלך האיברים.^ט
- ו. בקשירת הנעלים צריך להקדים את קשירת הנעל השמאלית לימנית, לכן פשוט נעלים את הנעלים, צריך לנעל קדם את נעל ימין בלא לקשרה, ולאחר מכן לנעל את הנעל השמאלית ולקשר את השרוכים, ולשוב ולקשר את נעל ימין. ובנעלים שאין בהן קשירה, יש להקדים לנעל את נעל ימין.^{יא}
- ז. בעת שחולצים את הנעלים, יש לחלץ קדם את הצד השמאלי, מפני

הערות והארות

- (סי' מ"ה סוס"ק ה'). + אמנם לילד מתחת לגיל תשע או ילדה מתחת לגיל שלש מותר כשזה נעשה לזמן מועט, עיין בשו"ע (סי' ע"ה ס"ד) ובמשנ"ב (סק"ג) ובשו"ת מחזה אליהו (סי' ה' סק"א). ולכן מותר מן הדין להחליף בגדים או טיטול לתינוק או תינוקת ליד ספרי קודש או מזוזה. אמנם במקום כזה, שלפעמים מחליפים בו טיטול לילדים, ראוי לקבוע בו מזוזה אטומה ולא שקופה, עיין בס' שערי המזוזה (פ"ח סעיף ט').
- ז. משנ"ב (סי' ב' סק"ב). + ולגבי פשיטת שני בגדים בבת אחת, עיין בס' אשי ישראל (פ"א הע' כ') שנחלקו בזה הפוסקים.
- ח. שו"ע (סי' ב' ס"ד) ומשנ"ב (סק"ד-ה'). + וגם איטר יקדים ללבוש את צד הימין תחילה, כ"מ במשנ"ב (סי' ב' סק"ו).
- ט. משנ"ב (שם סק"ז).
- י. שו"ע (סי' ב' ס"ד). ועיין בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' ק"א), שגם אשה צריכה להקדים את קשירת צד שמאל, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' ג') ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' ה'). וע"ע בס' הליכות ביתה (סי' א' הע' י"ד) שדעת הגרש"ז אורבך שאשה א"צ להקפיד ע"ז.
- יא. רמ"א (שם).

כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַצַּד הַיְמָנִי שֶׁיִּשְׁאָר עֲדִין לְבוֹשֵׁי. וְכֵן בָּעֵת שֶׁפּוֹשְׁטִים אֶת הַבְּגָדִים, יֵשׁ לְהַקְדִּים לְפָשֵׁט אֶת הַצַּד הַשְּׂמָאלִי.י.

דיני נטילת ידים בשחרית

ח. בָּעֵת שֶׁמִּתְעוֹרְרִים מִהַשְׁנָה בַּבֶּקֶר, חִיּוּבִים לְטַל אֶת הַיָּדִים י. וְגַם נָשִׁים וְקִטְנִים חִיּוּבִים בְּנִטְיִילַת יָדִים שַׁחֲרִית כְּמוֹ אֲנָשִׁים, וְצָרִיכִים לְהַזְהֵר בְּזֶה טו.

ט. אִף שֶׁאֶפְשָׁר לִזְמַר 'מוֹדָה אֲנִי' וְכו' לִפְנֵי נְטִילַת יָדִים [כְּמוֹ שֶׁהַתְּבַאֵר לְעִיל], מִכָּל מְקוֹם אֵין לִזְמַר שֶׁאֵר דְּבָרִים שֶׁבִּקְדָּשָׁה קֵדָם הַנְּטִילָה, כִּינֹן שֶׁסֶּתֶם יָדִים נְחֻשְׁבוֹת כְּמִלְכָּלוֹת, וְאֵין רְאוּי לִזְמַר דְּבָרִים שֶׁבִּקְדָּשָׁה לִפְנֵי נְטִילָתָן טז.

י. אִף שֶׁחֻבָּה לְטַל אֶת הַיָּדִים מִיָּד אַחֲרֵי הַקִּימָה, מִכָּל מְקוֹם אֲסוּר לַעֲבֹר שׁוּם אֲסוּר מִחֻמַּת חֲסָרוֹן מַיִם לְנְטִילַת יָדִים, וְלָכֵן אִם צָרִיכִים לְשְׁרוּתִים וְאֵין מַיִם זְמִינִים, אֵין צָרִיף לְהַמְתִּין יז.

יא. יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְלַכֵּת אַרְבַּע אַמּוֹת [בְּעֶרְףְּ שְׁנֵי מְטָרִים] לִפְנֵי נְטִילַת יָדִים בַּבֶּקֶר יח. וְצָדִיקִים הַקָּפִידוּ שֶׁלֹּא לַעֲמֹד עַל הָרִגְלִים לִפְנֵי נְטִילַת

❧ הערות והארות ❧

יב. שו"ע (סי' ב' ס"ה) ומשנ"ב (סק"ח).

יג. כ"מ מהדין הנ"ל.

יד. שו"ע (סי' ד' ס"א). * ומיד כשמתעוררים מהשינה ואין רוצים לישון שוב, יש ליטול את הידיים, אף שנשארים לשכב, משנ"ב (סי' א' סק"ב).

טו. שמלבד מה שצריכים להסיר את הרוח רעה שעל ידיהם, כיון שדרכם לנגוע במאכל, עלולים לטמא אותו ולהזיק לאחרים, משנ"ב (סי' ד' סק"י). ובשו"ע הרב (מהדו"ב סי' ד' ס"ב) כתב, שנהגו להקל לקטנים בנגיעתם כל זמן שלא הגיעו לחינוך, אך הנזהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך קדוש יאמר לו. ובבן איש חי (ש"א פ"ר תולדות ס"י) כתב, שהמנהג ליטול את ידי הקטנים בבוקר, זה סגולה טובה כדי שיגדלו בטהרה ויהיו גידולי קודש.

טז. שו"ע (סי' ד' סכ"ג) ומשנ"ב (סק"ט).

יז. משנ"ב (סי' א' סק"ב).

יח. ואם המים רחוקים ממנו יותר מארבע אמות, יש אומרים שצריך ללכת פחות פחות מארבע אמות, אך יש אומרים שעדיף ללכת במרוצה כדי שלא להשהות עליו את הרוח רעה, משנ"ב (סי' א' סק"ב). * ואם קם בלילה

שחרית יט. ובדיעבד כְּשֶׁאֵין מִים מוֹכְנִים לְנִטְיֹלַת יָדִים, יֵשׁ הַסּוֹבְרִים שֶׁכָּל הַחֹדֶר נִחָשֵׁב כְּאַרְבַּע אַמּוֹת, וַיְכּוֹל לָלֶכֶת בּוֹ כְּדִי לִטֹּל יָדִים, אַךְ אֵין לְסִמְנָה עַל זֶה אֵלָּא בְּשַׁעַת הַדְּחָק כִּי.

יב. לִפְנֵי הַנְּטִילָה אָסוּר לְנָגַע עִם הַיָּדִים בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ נִקְבִּים בַּגּוּף כֵּא, כְּגוֹן בֶּפֶה, בְּאָזְנוֹ, בְּעֵינָיו וְכַדּוֹמָה, מִשּׁוֹם שֶׁהַרוּחַ רָעָה הַשּׁוֹרָה עַל הַיָּדִים עֲלוּלָה לְהִזִּיק לְאַיִבִּים אֲלוּ כִּי. אַךְ מִתָּר לְנָגַע בְּמִקְוֹמוֹת אֵלּוּ בְּאַמְצָעוֹת בְּגָד וְכַדּוֹמָה כִּי.

יג. אָסוּר לְנָגַע בְּשׁוֹם מֵאֲכָל וּמִשְׁקָה לִפְנֵי שְׁנוּטְלִים יָדִים. וְאִם נָגַע בְּמֵאֲכָל אוֹ בְּמִשְׁקָה, אֵין הוּא נֶאֱסָר בְּדִיעַבַּד, אַךְ לְכַתְחֻלָּה אִם אֶפְשָׁר, יֵשׁ לְהַדִּיחוֹ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּמִים כִּי.

יד. לְאוֹר הַנֵּ"ל, אֵין לִטֹּל יָדִים בְּמִים שֶׁנִּגְעוּ בָּהֶם בַּיָּדִים לִפְנֵי הַנְּטִילָה כִּי. וְכֵן

הערות והארות

לעשיית צרכיו ודעתו לחזור לישון, כתב באשל אברהם (להרה"ק מבוטשאטש, סי' ד' ד"ה ממו"ח) שו"א שרשאי ללכת ארבע אמות בלא נטילה. וע"ע בכף החיים (סי' ד' סק"ד) הסובר שאפילו אם דעתו להמשיך לישון יש איסור ללכת ארבע אמות. ועיין גם במשמרת שלום (סי' א' סק"ג).

יט. כ"ה באשל אברהם (להרה"ק מבוטשאטש, סי' ד' ד"ה ירחץ) בשם הרבי ר' זושא מאניפולי, שיש לזה סמך בפסוק "יתייצב על דרך לא טוב רע לא ימאס". וכ"ה באגרת הקודש שבסוף ספר נועם אלימלך (מהרה"ק רבי זכרי' מנדל), מנהג הצדיקים והיראים וכו' קדושתם ניכר מתוך מעשיהם וכו', מים סמוכים למיטתם כל הלילה.

כ. משנ"ב (סי' א' סק"ב). * ומלשון המשנ"ב משמע שכל ה'בית' נחשב כד' אמות, אמנם דעת הרבה פוסקים שהכוונה לחדר ולא לבית, כ"כ באליה רבה (סי' א' סק"ד) ובאשל אברהם (להרה"ק מבוטשאטש, סי' ד' ד"ה אך), ועיין גם במשנ"ב (סי' רל"ט סק"ט) ובשעה"צ (סק"ז).

כא. עיין בס' אשי ישראל (פ"ב הע' י"ט) שהיד נחשבת לענין זה עד הפרק, כיון שעד שם צריך ליטול, עיי"ש. כב. שו"ע (סי' ד' ס"ג) ובמשנ"ב (סק"ק י"א-י"ג). * ובמשנ"ב (סק"ב) כתב, שאם יכול יש להיזהר שלא לנגוע אפילו על גבי עיניו מבחוץ. ובאשל אברהם (להרה"ק מבוטשאטש, סי' ד' ד"ה מה שאמרו) כתב, שלכתחילה יש להיזהר שלא לנגוע גם בתנוך האוזן ובעפעפי העין, אך כשיש איזה צורך לנגוע בהם אין להחמיר. * ולאוור זאת, אשה שמניקה בבוקר קודם הנטילה, צריכה להיזהר שלא תיגע בפיו של התינוק, וכן כשמחליפה חיתולים תיזהר שלא לגעת בפני הטבעת ובשאר הנקבים.

כג. משנ"ב (סי' מ"ו סק"ו). * ומה שאסור לנגוע בנקבי הגוף, היינו קודם נטילת ידיים בשחרית, אבל לא אחרי יציאה מבית הכסא וכדו', אשל אברהם (להרה"ק מבוטשאטש, סי' ג' ד"ה עוד מצאתי).

כד. שו"ע (סי' ד' ס"ה) ומשנ"ב (סק"ד). * מלבד שיכר [בירה] שאם נגע בו קודם נטילה, י"א שאסור אפילו בדיעבד, עיין בבה"ל (שם). * ומאכל שא"א להדיחו, יש להסיר ממנו כדי קליפה, שו"ת לב חיים (להגרי"ח פלאגי, ח"א סי' ס"ז).

כה. שו"ע הרב (מהדו"ב סי' ד' ס"ב). * וכמבואר בשו"ע (סי' ד' ס"ב) ובמשנ"ב (סקכ"ה) שאם שכשך ידיו בתוך כלי אין זה מועיל להסיר את הרוח רעה, כיון שהמים נטמאו מיד. וכ"כ בסידור הרב (הל' נטילה שחרית). * וזה דווקא לגבי

יֵשׁ לְהַזְהִיר שֶׁלֹא לְהַנִּיחַ אֶת הַפִּימִים בְּלִילָה מִתַּחַת הַמִּטָּה כּי. אֶף מִתֵּר לְטַל בְּמִים שֶׁהָיוּ בְּבֵית הַפֶּסֶא כּי.

טו. מִטָּרַת הַנְּטִילָה בְּשַׁחֲרִית הִיא כְּדִי לְהַעֲבִיר אֶת הָרוּחַ רָעָה שֶׁנִּשְׁאַרָה עַל הַיָּדִים, וְלִכּוֹן צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְשַׁפּוֹף אֶת הַפִּימִים עַל הַיָּדִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים לְסְרוּגִין כּי. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁצָּרִיךְ לְעֵרוֹת מִים עַל הַיָּדִים פְּעַם נּוֹסֶפֶת, כְּדִי לְהַעֲבִיר מֵעַל הַיָּדִים אֶת הַפִּימִים שֶׁנִּשְׁמָאוּ כּט.

טז. סֵדֶר הַנְּטִילָה הוּא כְּדִלְהֵלֶן: נּוֹטְלִים אֶת הַפְּלִי עִם הַפִּימִים בְּיָד יָמִין וּמַעֲבִירִים אוֹתוֹ לְיָד שְׂמָאל, וְאַזּוּ מַעֲרִים מִהֵיד הַשְּׂמָאלִית עַל הַיָּד הַיָּמִנִית. מַעֲבִירִים אֶת הַפְּלִי לְיָד יָמִין וּמַעֲרִים עַל הַיָּד הַשְּׂמָאלִית, וּמְמַשִּׁיכִים לְפִי הַסֵּדֶר הַזֶּה עַד שֶׁמַּעֲרִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים עַל כָּל יָד.

יז. בְּנְטִילַת יָדִים שַׁחֲרִית יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל כְּפֹה דְּבָרִים: א'- לְטַל בְּמִים הַכְּשָׁרִים לְנְטִילַת יָדִים לְסַעֲוֹדָה, וְלֹא לְטַל בְּמִים שֶׁהַמְּרָאָה שְׁלֵהֶם הַשְׁתַּנָּה אוֹ שֶׁעָשׂוּ בָּהֶם מְלָאכָה, כְּגוֹן שֶׁשָּׁטְפוּ בָּהֶם כְּלִים אוֹ יָרְקוֹת יֵא. ב'- יֵשׁ לְטַל בְּכַח אָדָם שֶׁשׁוֹפֵף אֶת הַפִּימִים בְּעֶצְמוֹ, וְלֹא בְּמִים שֶׁנִּשְׁפָּכִים מֵאֲלֵיהֶם מִבְּרָז וְכדוֹמָה לֵב. ג'- יֵשׁ לְטַל מִתּוֹךְ כְּלִי. ד'- יֵשׁ לְטַל בְּרִבְעִית

❧ הַעֲרוֹת וְהֶאֱרוֹת ❧

נְטִילַת שַׁחֲרִית, אֲבֵל לִגְבִי יֵצִיאָה מִבֵּית הַכֶּסֶא, אִין הַמִּים נְטִמָּאִים כִּשְׁנָתָן בָּהֶם יָדִיו, מִשְׁנ"ב (ס"י ק"ס סקנ"ד). וְעִיין בְּשַׁעֲרֵי הַבְּרַכָּה (פ"ב ס"ב).

כו. בְּקו' עוֹבֵר אוֹרֵחַ (לְהֶאֱדָרֵת, ס"י ד' ס"ב) הַסְתַּפֵּק. וְעִיין בְּתַהֲלָה לְדוֹד (ס"י ד' סו"ס ח') שְׁדִימָה אֶת כָּל עֲנִינֵי רוּחַ רָעָה, וּמִשְׁמַע זֶה פֶּסוּל בְּכַ"ג. * עִיין בְּשַׁע"ת (ס"י ד' סק"ז) שִׁישׁ אוֹמְרִים שִׁישׁ לְכִסּוֹת אֶת הַמִּים בְּלִילָה, כִּיוֹן שֶׁהַגִּילּוּי פּוֹסֵל אוֹתָם לְנְטִילָה, אֶךְ כֹּתֵב שֶׁבְּמִדֵּינַתָּנוּ אִין מַקְפִּידִים כָּלֵל עַל גִּילּוּי. וְכ"כ בְּעֶרְוַה"ש (ס"י ד' סט"ז), שֶׁאִין נּוֹזָהִים בּוֹמִינָנוּ בְּגִילּוּי. וְע"ע בְּאַרְחוֹת רַבְּנּוּ (ח"א ע"מ ר"ו) שֶׁהַחֲזוֹ"א הַחֲמִיר בְּזֶה.

כז. עִיין בְּדַעַת תּוֹרָה (ס"י ד' ס"ח ד"ה וְהִיוּצָא) שֶׁלְכַתְּחִילָה אִין לִיטוֹל בְּמִים שֶׁהוּצִיאָו מִבֵּית הַכֶּסֶא וּרְק בְּשַׁעַת הַדַּחַק מוֹתֵר. וּבִס' אִשִּׁי יִשְׂרָאֵל (פ"ב הַע' קל"א) כֹּתֵב, שִׁיתֵּכֵן זֶה דּוּקָא בְּמִים שֶׁהַכְּנִיס לְבֵית הַכֶּסֶא כְּדִי לְקַנֵּחַ בָּהֶם שֶׁהֵם מֵאוֹסִים, וְכ"מ בְּבֵן אִישׁ חִי (ש"א פ"ר קְדוּשִׁים ס"ג) וּבִכְפֵּי הַחַיִּים (סק"א).

כח. וְאִפִּילוּ אִם שׁוֹפֵךְ הִרְבֵּה בְּפַעַם אֶחָד אִי"ז מוֹעִיל, שֶׁאִין הָרוּחַ רָעָה הוֹלֶכֶת אֵלָּא בְּג' פְּעָמִים לְסִירּוּגִין, שו"ע (ס"י ד' ס"ב) וּמִשְׁנ"ב (סק"י).

כט. מִשְׁנ"ב (שם) בְּשֵׁם הַגְּר"א.

ל. שו"ע (ס"י ד' ס"י) וְכ"ה בְּסִידוֹר הָרֵב (סֵדֶר הַנְּטִילָה). * וְגַם אִיטֵר נּוֹטֵל יָדָיו כְּמוֹ הַסֵּדֶר הַזֶּה, מִשְׁנ"ב (סק"ב).

לא. וְכֹמוֹ שֶׁמְבֹאֵר בְּדִינֵי נְטִילַת יָדִים לְסַעֲוֹדָה.

לב. רמ"א (ס"י ד' ס"ז), וְכִמְבֹּאֵר בְּשו"ע (ס"י קנ"ט ס"ז) לִגְבִי נְטִילָה לְסַעֲוֹדָה. * וְלִכּוֹן כִּשְׁאִין כָּלִי וּמוֹכְרָחִים לִיטוֹל

מים בבת אחת לי [והינו בכמות מים של 86 מ"ל]. ה' - שלא תהיה חציצה על הידים לי. ו' - יש לטל את כל היד עד החבור לזרוע לי.

יח. אדם שלא נטל את ידיו לא יטל לאדם אחר את הידים בבקר, אף מתר שאדם שלא נטל את הידים יביא את המים לו.

יט. אסור להשתמש ולא להנות מהמים שנטלו בהם את הידים, ולכן אין להשתמש בהם לשטיפת הרצפה וכדומה לי, וגם אסור לשפך אותם במקום שיתכן שיעברו בו בני אדם, כדי שלא ינזקו בהם פי רוח טמאה שורה עליהם, אלא צריך לשפך אותם לפיור או לשרותים לי.

כ. בעת שמתעוררים מהשנה בבקר, חייבים לטל את הידים ולברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים'. ואף שאפשר לברך את ברפת 'על נטילת ידים' מיד אחרי הנטילה לי, המנהג הוא שמברכים ברכה זאת ואת ברפת 'אשר יצר' יחד עם שאר ברכות השחר מ.

כא. נשים יכולות לברך ברפת 'על נטילת ידים' בבקר, אף אם אינן מתפללות מא אלא אומרות רק תפלה קצרה ובקשה מ.

כב. אם ישנים ביום במקשה חצי שעה או יותר, יש לטל אחרי השנה את

הערות והארות

מהברז, צריך לפתוח ולסגור את הברז בכל שפיכה ושפיכה, כיון שרק הקילוח הראשון נחשב ככח גברא, עיין בשו"ע (סי' קנ"ט ס"ט) ובמשנ"ב (סקס"ד), ועיין בשערי הברכה (פ"א סכ"א).

לג. משנ"ב (סי' ד' סקט"ו) ובבה"ל (שם ס"ז ד"ה ושאר).

לד. רמ"א (שם), וכ"כ בסידור הרב (סדר הנטילה) שיש להקפיד ע"ז.

לה. ואם אין לו מים, די ליטול עד קשרי האצבעות, משנ"ב (סי' ד' סק"ט וסקנ"ז).

לו. שו"ע (סי' ד' ס"א) ומשנ"ב (סקכ"ג).

לז. עיין בשו"ע (סי' ד' ס"ט). * וגם אסור להשקות בהם עצים וכדומה, כף החיים (להגד"ח פלאגי, סי' ח' סק"ז).

לח. שו"ע (שם) ומשנ"ב (סקכ"א). ועיין בבה"ל (סי' של"ח ס"ח ד"ה אסור) שמותר ליטול את הידיים בשחרית של שבת לתוך כלי, ואין בזה חשש של ביטול כלי מהכנו.

לט. עיין במשנ"ב (סי' ד' סק"ב).

מ. עיין בשו"ע (סי' ו' ס"ב) ומשנ"ב (סק"ח ח"ג, ובסי' ד' סק"ד) ובבה"ל (סי' ד' ס"א ד"ה ואפילו).

מא. עיין במג"א (סי' ו' סק"ח). ועיין גם באשי ישראל (פ"ב סכ"ט).

מב. וכמו שיבואר להלן בידיני תפילה.

הַיָּדִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים מִגֵּי, אָף אֵין מְבָרְכִים אֶת בְּרַכַּת 'עַל נְטִילַת יָדִים' מִדֵּי. וְנוֹהֲגִים שְׁאַחֲרֵי שָׁנָה בַּיּוֹם אֵין צָרִיף לְהַקְפִּיד שְׁלֹא לָלֶכֶת אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא נְטִילָה מִיָּה.

כָּג. בַּיּוֹם כַּפּוּר וּבִתְשַׁעָה בָּאָב בַּבֶּקֶר, אֵין נּוֹטְלִים אֶת כָּל הַיָּד, אֶלָּא נּוֹטְלִים רַק עַד סוּף קִשְׁרֵי הָאֶצְבָּעוֹת בְּמָקוֹם הַחֲבוּר לְכַף הַיָּד מִיָּה.

דְּבָרִים נוֹסְפִים הַמְצָרִיכִים נְטִילַת יָדִים

כִּד. מְלַבֵּד חוֹבֶת נְטִילַת הַיָּדִים בַּעַת הַקִּיּוֹמָה בַּבֶּקֶר, יֵשׁ עוֹד דְּבָרִים הַמְצָרִיכִים נְטִילַת יָדִים, וְכִדְלֶהֱלֵן מִיָּה. וּבְכָל הַדְּבָרִים דְּלֶהֱלֵן הִטְעוּנִים נְטִילָה, הַמְנוֹהֵג לְכַתְחָלָה הוּא, לְטַל שְׁלֹשׁ פְּעָמִים לְסְרוּגִין מִיָּה.

כָּה. אַחֲרֵי שְׁיּוּצָאִים מִבֵּית הַכֶּסֶּא [שְׁרוּתִים] צָרִיף לְטַל אֶת הַיָּדִים אָף אִם לֹא עָשׂוּ צָרְכִים מִיָּה, כִּיּוֹן שֶׁיֵּשׁ שָׁם רוּחַ רָעָה. אָף בֵּית הַכֶּסֶּא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁמוּנִשִּׁים נוֹסְפִים, כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ אַרְוֹנוֹת לְאַחְסוֹן אוֹ מְכֻנֶּת כְּבִיסָה וְכִדּוּמָה, יֵשׁ לְהַקְל שְׁאֵין צָרִיף לְטַל אֶת הַיָּדִים אַחֲרֵי שְׁיּוּצָאִים מְכֻנּוֹ אִם לֹא עָשׂוּ צָרְכִים יָה.

❧ הַעֲרוֹת וְהַאֲרוֹת ❧

מָג. בַּמִּשְׁנָב (ס' ד' סקל"ד) כְּתַב שִׁישׁ לִיטוֹל אַחֲרֵי שִׁישִׁים נְשִׁימוֹת, וְנִקְטוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁהוּא שִׁיעוּר שֶׁל חֲצִי שַׁעַה.

מִדֵּי. עֵיין בַּרמ"א (ס"ו) וּבַמִּשְׁנָב (סקל"ד).

מִהָּ. אִשֵּׁל אַבְרָהָם (לַהֲרַה"ק מְבוֹטְשָׁטֶשׁ, ס' ד' ד"ה מְמוֹר"ח).

מִזֵּי. שו"ע (ס' תרי"ג ס"ב) וּמִשְׁנָב (סק"ג) לִגְבִי יוֹם כִּיפּוּר, שו"ע (ס' תְּקִי"ד ס"י) וּמִשְׁנָב (סק"א) לִגְבִי תַשְׁעָה בָּאָב.

מִזֵּי. כַּמְבוּאָר בַּשּׁו"ע (ס' ד' ס"ח).

מִחָּ. מְלַבֵּד לִגְבִי הַדִּינִים הַמְבוּאָרִים לֶהֱלֵן בַּסְעִיפִים כ"ז-כ"ח, שֶׁהַנְטִילָה בָּהֶם אֵינֶם מְשׁוּם רוּחַ רָעָה אִלָּא מְשׁוּם נִקְיוֹת, שֶׁבָּהֶם א"צ לִיטוֹל ג' פְּעָמִים.

מִטֵּי. מִשְׁנָב (ס' ד' סק"מ, וּבַס"ז סק"א).

נ. בַּשּׁו"ת אֶרֶץ צִבִי (ח"א ס' ק"א) הִיקֵל לִגְבִי בֵּית הַכֶּסֶּא שֶׁבְּרַכְתּוֹ, מְשׁוּם שֶׁמִּשְׁתַּמְשִׁים בְּכִיּוֹר הַנִּמְצָא שָׁם אָף בְּלִי עֵשִׂיית צְרִיכִים, אֶךְ צִירֵף לָזֶה עוֹד טַעֲמִים לְהַקְל. וּבַשּׁו"ת מִנְחַת יִצְחָק (ח"א ס' ט') דָּן בְּזֶה לִגְבִי בֵּית הַכֶּסֶּא הַנִּמְצָא בַּבֵּית וַיֵּשׁ שָׁם גַּם כִּיּוֹר, שֶׁצּוּרְתּוֹ מוֹכַחַת שֶׁעִיקְרוֹ שֶׁל הַחֲדָר מִיּוֹעֵד לַעֲשִׂיית צְרִיכִים, וְכַתֵּב שֶׁרַק בַּשַּׁעַת הַדַּחֲק יֵשׁ לְהַקְל בְּזֶה. אִמְנֵם בְּמָקוֹם שִׁישׁ עוֹד שִׁימוּשִׁים אַחֲרִים מְלַבֵּד הַכִּיּוֹר, עֵיין בַּחֲזוֹן אִישׁ (ס' י"ז ס"ק י"א) שֶׁכְּתַב לְהַקְל

כו. בַּעֲת שְׂיוּצָאִים מִהָאֲמַבְטָיָה אַחֲרֵי הָרַחֲצָה, צָרִיךְ לִטֹּל יָדָיו נא.

כז. אַחֲרֵי קְצִיצַת הַצִּפְרָנִים צָרִיךְ לִטֹּל אֶת הַיָּדִים נב, בֵּין כְּשֶׁקּוֹצְצִים אֶת צִפְרָנֵי הַיָּדִים וּבֵין כְּשֶׁקּוֹצְצִים אֶת צִפְרָנֵי הָרַגְלִים נג.

כח. אִם הָיָה נִגְעָה בְּנִעְעִלִים אוּ בְּרַגְלִים אוּ בְּמִקְוֹמוֹת הַמְּכַסִּים שְׁבִגוּף, אוּ שֶׁגָּרְדוּ אֶת הָרֹאשׁ מִתַּחַת לַשְּׁעָרוֹת, צָרִיךְ לִטֹּל יָדָיו מִשּׁוּם נִקְיֹת נד. אַף אִם נֹגְעִים אוּ מְחַכְכִּים אֶת הָרֹאשׁ עַל יָדֵי בָּגָד אוּ מִסְרָק וְכדוּמָה, אֵין צָרִיךְ לִטֹּל אֶת הַיָּדִים נה.

כט. אַחֲרֵי תִסְפֹּרֶת הַשְּׁעָרוֹת צָרִיךְ לִטֹּל יָדָיו, בֵּין כְּשֶׁמְסַתְפֵּר לְבַד וּבֵין כְּשֶׁאֲדָם אַחֵר מְסַפֵּר אוֹתוֹ, וְגַם אֲדָם הַמְּסַפֵּר אַחֲרָיו צָרִיךְ לִטֹּל אֶת יָדָיו מִשּׁוּם נִקְיֹת נו.

ל. מִי שֶׁהָיָה בְּבֵית הַקְּבָרוֹת וְעָמַד בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל הַקְּבָרִים, צָרִיךְ לִטֹּל אֶת הַיָּדִים נז. וְכֵן הַדִּין בְּמִי שֶׁחָזַר מִהַלְוָיָה נח.

הַעֲרוֹת וְהֶאֱרוֹת

בזה. [ועיין גם בהליכות שלמה (פ"כ ס"ד) בשם הגרש"ז אורבך, שאפשר להקל בזה בביה"כ שלנו]. ועיין גם בשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' ר"ה) לגבי חדר אמבטיה.

נא. עיין במשנ"ב (סי' ד' סק"מ) שיש ליטול ידיים אחרי יציאה מהמרחץ אפילו אם לא רחצו שם. אמנם לגבי אמבטיה שלנו נקטו הפוסקים שא"צ ליטול ידיים אלא אחרי שרחצו שם, עיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' ל"ו סק"ד), וכ"ה בהליכות שלמה (פ"כ הע' ל"ז) בשם הגרש"ז אורבך.

נב. שו"ע (סי' ד' סעי' יח-י"ט).

נג. קצות השולחן (סי' ב' ס"א). * וגם הנוטל ציפרניו ע"י אחרים צריך נטילה, כף החיים (סי' ד' סק"ח). * ומי שהסיר ציפורן אחת ע"י כסיסת ציפרניים, עיין בדינים והנהגות (פ"א סק"ג) בשם החזו"א, שיש להקל בזה.

נד. שו"ע (סי' ד' ס"א) ומשנ"ב (סקמ"א). וע"ע בשו"ע הרב (סי' קכ"ח סכ"ז) שהנוגע במנעליו צריך נטילה משום רוח רעה, וכ"ה בתהלה לדוד (סי' ד' סק"ד) ובכף החיים (שם סק"ס) בשם כמה פוסקים. * והנוגע בתינוק במקומות שרגילים להיות מגולים אצלו, א"צ ליטול אפילו במקום שאצל מבוגרים זה נחשב כמקומות מכוסים, אשי ישראל (פ"ב הע' קמ"ח) בשם הגרש"ז אורבך והגרי"ש אלישיב.

נה. שו"ע הרב (סי' צ"ז ס"ג), כף החיים (סי' ד' סקפ"ז).

נו. שו"ע (סי' ד' ס"ט), כף החיים (סקצ"ב).

נז. משנ"ב (סי' ד' סקמ"ב).

נח. משנ"ב (סי' ד' סקמ"ג). * והמנהג שלא להיכנס לבית לפני שנוטלים את הידיים, ומנהג ישראל תורה היא, משנ"ב (שם).

לא. בַּשָּׁעַת הַתַּפְּלָה וְלִמּוּד הַתּוֹרָה וְכֵן בַּשָּׁעַת הַסְּעוּדָה, יֵשׁ לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לִגְעַת בַּמְּקוֹמוֹת הַמְּכֻסִּים שֶׁבַּגּוֹף, כִּדִּי שֶׁלֹּא לְהִתְחַיֵּב בְּנִטִּילַת יָדַיִם נט.

דיני בית הכסא וברכת 'אשר יצר'

לב. בַּעַת שֶׁנִּכְנָסִים לְבֵית הַכֶּסֶּא יֵשׁ לְהִתְנַהֵּג בַּצְּנִיעוּת, וְלִכְּנֹן אֵין לְגָלוּת אֶת הַגּוֹף מֵעֵבֶר לְמָה שֶׁדְּרוּשׁ ס. וְכֵן אָסוּר לְדַבֵּר בְּבֵית הַכֶּסֶּא סא, מִלְּבַד בְּאִפֹּן עָרְאִי וּלְצַרְף גָּדוּל סב.

לג. רְאוּי לְהִפְנֹעַ מִהִכְנָסַת מַאֲכָלִים וּמִשְׁקִים לְבֵית הַכֶּסֶּא סג.

לד. אַחֲרֵי עֲשִׂית צָרְכִּים יֵשׁ לְטַל אֶת הַיָּדַיִם וּלְבָרֵךְ בְּרֶכֶת 'אשר יצר' סד. וְאֵין שְׁעוּר לְבָרֶכֶת 'אשר יצר', וְלִכְּנֹן אִם יָצָא רַק מִזֶּעַט מִמֶּשׁ - צָרִיךְ לְבָרֵךְ סה. אִם אֵין לְבָרֵךְ בְּרֶכֶת 'עַל נִטִּילַת יָדַיִם' אֲלֵא פַּעַם אַחַת בַּבִּקּוּר קֹדֶם הַתַּפְּלָה, כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר לְעִיל.

לה. אִם לֹא בָּרְכוּ מִיָּד אַחֲרֵי הִצְיָאָה מִבֵּית הַכֶּסֶּא, אִם לֹא עָבַר זְמַן רַב וְעַדִּין מְרַגִּישִׁים אֶת הַתּוֹעֵלֶת, חַיִּבִּים לְבָרֵךְ סו, אִם אִם כְּפָר הַתְּעוּרִיר שׁוֹב צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת צָרְכִּים, אֵין לְבָרֵךְ עַכְשָׁיו, אֲלֵא יֵשׁ לְהִמָּתִין עַד אַחֲרֵי עֲשִׂית

❧ הערות והארות ❧

נט. שו"ע (סי' ד' סכ"א, סי' קס"ד ס"ב) ומשנ"ב (סי' ד' סקמ"ט).

ס. שו"ע (סי' ג' ס"ב וס"ד) ומשנ"ב (שם).

סא. רמ"א (סי' ג' ס"ב).

סב. משנ"ב (סק"ד), שו"ת תורה לשמה (להבן איש חי, סי' כ"ד), ועיין גם בשו"ת שלמות חיים (מהר"ח, סי' י). * ואם לא נכנס לבית הכסא בכדי להתפנות אלא לצורך ענין אחר, אפשר להקל לדבר שם לצורך, עיין בפסקי תשובות (סי' ג' סק"ג).

סג. כ"ה בליקוטי מהרי"ח (דברים הנוהגים בסעודה) ובשו"ת דבר יהושע (ח"א ע"ו-ע"ז). אך יש החולקים ע"ז וסוברים שהאיסור הוא רק לגבי אכילת ושתייה בבית הכסא, ולכן אין לאסור זאת בדיעבד, וכמו שהובא בס' שערי הברכה (פ"ג סמ"ז).

סד. שו"ע (סי' ד' ס"א).

סה. שו"ע (סי' ד' ס"ד).

סו. עיין במשנ"ב (סי' ד' סק"א) ובבה"ל (סי' ע"א ס"א ד"ה מי). ובכף החיים (סי' ד' סק"ח) כתב שאם עבר יותר מחצי שעה לא יברך, משום שעבר זמנה, אפילו אם עדיין לא צריך לעשיית צרכים נוספת, אך מ"מ אם התעורר צורך לעשיית צרכים נוספת, לא יברך אפילו לפני שעבר חצי שעה. וכע"ז כתב בס' שיח הלכה (סי' ז' הע' ט') בשם

הצרכים הנוספת ואז לברך סי. ולכן יש להזהר לברך 'אשר יצר' מיד, כדי שלא יעבור הזמן ויפסיד את הברכה סי.

לו. הסובל משלשול, או שלקח תרופה הגורמת לו שלשול במשך זמן מסוים, יכול לברך 'אשר יצר' בכל פעם שמיסים לעשות צרכיו. אף אם יש לו שלשול חזק, ומרגיש שמיד יצטרך שוב לצאת לבית הפסא, לא יברך, אלא ימתין עד שירגיש שסיים לעשות צרכיו ס.

"תנא רבי אליהו, כל השוּנֶה הַלְכוֹת מִבְּטָח לוֹ
שֶׁהוּא בֶּן עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר 'הַלְיָכוֹת עוֹלָם לוֹ',
אֵל תִּקְרִי הַלְיָכוֹת אֲלֵא הַלְכוֹת".

[מסכת מגילה דף כ"ח]

❧❧ הערות והארות ❧❧

הגרש"ז אורבך, שאף שאפשר לברך אשר יצר זמן רב אחרי עשיית צרכים, מ"מ נראה שאין מברכים אלא כל זמן שזוכר ומרגיש מחויביו האחרונים, ולא על מה שיודע שבודאי הטיל מים פעם אחת בכל יום.

סז. משנ"ב (סי' ז' סק"א).

סח. משנ"ב (שם סק"ו), ועיין גם בבה"ל (סי' נ"א ס"ד סוד"ה צריך). * וראוי להקפיד גם באמצע הלילה ליטול ידיים ולברך בכל פעם שעושה צרכים, ולא ימתין עד הבוקר, משנ"ב (סי' ד' סק"ג).

סט. משנ"ב (סי' ז' סק"ב). ועיין בערוך השולחן (ס"ד) שזה תלוי בהבנת הלב.